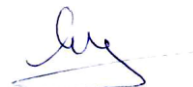

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ягіяєв Ілля Ігорович

УДК 159.923.32

**ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ
ОСОБИСТОСТІ АТЕЇСТА**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Данилюк Іван Васильович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
декан факультету психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Москалець Віктор Петрович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри загальної та клінічної психології
філософського факультету;

кандидат психологічних наук, доцент
Бринза Ірина В'ячеславівна,
ДВНЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри загальної та диференціальної психології
соціально-гуманітарного факультету

Захист відбудеться «23» березня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 03187, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 2а, аудиторія 312.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «23» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Суспільні зміни на пострадянському просторі породили ситуацію співіснування різних переконань стосовно релігії, що актуалізувало питання про зв'язок змісту цих переконань з когнітивними, афективними, діяльними та аксіологічними аспектами життя. У дослідженнях М. Аргайла, Е. Дінера, Д. Майерса, Р. Еммонса, К. Пергамент, А. Абдель-Халека зафіксовано наявність відмінностей у психологічному благополуччі релігійних осіб та атеїстів. Це дає підстави для постановки питань про співвідношення релігійних або атеїстичних переконань особистості з її благополуччям, а також про чинники, механізми та закономірності, що пояснюють виявлені відмінності.

Різні аспекти психологічного благополуччя людей у зв'язку з їхньою релігійністю досліджувалися на теоретичному рівні. Зокрема, розроблено концепції духовності та релігійності у їх співвіднесенні з оптимальним розвитком особистості (Е. Фромм, А. Маслоу), смыслом життя (В. Франкл), типами мотивації (Г. Олпорт). Аналіз мотиваційних аспектів релігійності сприяв появі емпіричних досліджень, побудові теорій (Е. Десі, Р. Райан, В. Чіркков, Р. Валлеранд, Д. О. Леонт'єв, Є. М. Осін). Об'єктивні чинники психологічного благополуччя особистості розглядаються у працях соціологів, політологів та економістів (Р. Інглхарт, Р. Веєнховен, Р. Лейард, А. Сен). Вивчення власне атеїзму в контексті соціальної психології та психології особистості було широко представлене в радянській науці (В. В. Романович, М. А. Попова, Д. М. Угринович, А. М. Колодний, А. В. Курова, З. В. Шпак). Останніми роками емпіричні дослідження атеїзму набувають все більшої популярності у зарубіжній психології. Зокрема вивчаються: особистість атеїста в соціальному (Б. Бейт-Халлам, Ф. Закерман) та еволюційному (Г. Пол, Ж. Деламонталь, Дж. Хайдт) контекстах; смысл життя та копінг-стратегії (К. Хванг, Дж. Гуїсман, Т. Шнель, К. Сілвер, Г. Андерссон); особливості процесу відходу від віри (Ф. Закерман); функції атеїстичних переконань (М. Фаріас). Дослідженню благополуччя та щастя присвячено чимало праць вітчизняних вчених, зокрема в контексті особистісних цінностей (Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава), психологічного здоров'я та якості міжособистісних стосунків (Д. К. Корольов, І. С. Горбаль), соціальних потреб та соціального порівняння (Т. В. Данильченко), саморегуляції (Ю. М. Олександров) тощо.

Проте, проблема зв'язку позитивного функціонування людини та її релігійності або атеїзму залишається недостатньо розробленою. Причиною цього є специфіка методології більшості досліджень. Атеїсти рідко виокремлюються, потрапляючи до ширшої групи нерелігійних, що є вельми неоднорідною групою, оскільки містить щонайменше атеїстів та індиферентних щодо релігії осіб (надалі – індиферентні). Також атеїстичні переконання часто визначаються виключно на основі самоідентифікації досліджуваних без докладного з'ясування специфіки їхніх переконань. До того ж, дослідження зазвичай проводяться у США та Західній Європі, і, відповідно, їх дані не можуть вважатися достатньою мірою репрезентативними для інших країн та культурних спільнот. Постає нагальна

потреба врахування конкретних соціокультурних умов формування та функціонування переконань людини стосовно релігії, а також їх індивідуальної специфіки.

Відтак актуальність проблеми психологічного благополуччя атеїстів і недостатня розробленість її основних аспектів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – «Чинники психологічного благополуччя особистості атеїста».

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукового напряму досліджень факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток цілісної особистості в контексті соціальних змін: соціальні, психологічні та педагогічні аспекти» (номер державної реєстрації 0114U003481). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 16.01.2013 р.).

Мета дослідження: розкрити чинники психологічного благополуччя особистості атеїста у їх взаємозв'язках і співвіднесенні з чинниками психологічного благополуччя релігійних та індіферентних щодо релігії осіб.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу підходів до явища психологічного благополуччя релігійних осіб розробити теоретичну модель чинників психологічного благополуччя атеїстів.
2. Виявити чинники, що зумовлюють психологічне благополуччя атеїстів.
3. Порівняти ціннісні профілі та зв'язки цінностей з психологічним благополуччям у релігійних людей та атеїстів.
4. Розкрити зміст суб'єктивних цінностей осіб з різними переконаннями та характер їх зв'язку зі змінними психологічного благополуччя.
5. Виявити відмінності рівня психологічного благополуччя в осіб, які ідентифікують себе як атеїстів і мають різні переконання стосовно наявності або відсутності існування реальності поза фізичним світом.

Об'єкт дослідження: психологічне благополуччя особистості.

Предмет дослідження: чинники психологічного благополуччя особистості атеїста.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення щодо визначення та дослідження атеїзму в сучасному світі у світоглядному вимірі (Р. Докінз, С. Буллівант, М. Руз, К. Волтерс), у контекстах соціальних змін останніх років (Р. Інглхарт, Ф. Закерман, Г. Пол, Ж. Деламонталь, М. Піглуїччі, К. Сілвер), у зв'язку з особистісними психічними станами та копінг-стратегіями (Б. Бейт-Халламі, М. Фаріас, К. Хванг, Т. Шнель, Дж. Гуїсман). Засадничими є положення психологічних теорій благополуччя особистості, що продовжили свій розвиток у традиції позитивної психології: самодетермінації особистості (Е. Десі та Р. Райан), суб'єктивного (Е. Дінер, Р. Бісвас-Дінер, Д. Майєрс, Л. Тау, Р. Еммонс) та психологічного благополуччя (К. Ріфф), усвідомлення та вивчення питань смислу та смисложиттєвих орієнтацій (В. Франкл, Р. Баумейстер, М. Стегер, Д. О. Леонт'єв), імпліцитних соціальних вірувань стосовно світу (Дж. Даккіт), цінностей особистості

(Ш. Шварц).

Відповідно до поставлених завдань у роботі застосовувалися такі **методи дослідження**: а) *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація та інтерпретація наукових даних; б) *емпіричні* – «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптація Т. Д. Шевеленкової, П. П. Фесенко), «Шкала задоволеності життям» (Е. Дінер, адаптація Є. М. Осіна, Д. О. Леонтєва), «Шкала позитивного та негативного афекту» (Д. Вотсон, Л. Кларк та А. Теллеген, адаптація Є. М. Осіна), «Джерела щастя» (Д. Галаті), «Ціннісний опитувальник PVQ-R2R» (Ш. Шварц), «Задоволеність базових психологічних потреб» (Є. М. Осін) – для операціоналізації соціальної підтримки (субшкала зв'язаності), Опитувальник «Віра в небезпечний світ» (Дж. Даккіт, адаптація О. О. Гулевич), «Опитувальник смислу життя» – MLQ (Ф. Стегер, адаптація Є. М. Осіна); в) *математично-статистичної обробки даних* – первинні описові статистики (медіана, середнє арифметичне значення, стандартне відхилення); визначення середніх значень (t-критерій Стьюдента), кореляційний (критерій Пірсона), однофакторний та двохфакторний дисперсійний аналізи (ANOVA), ієрархічний регресійний аналіз з аналізом модерації, аналіз узгодженості питань (α Кронбаха), критерій узгодженості χ^2 . Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою спеціалізованих пакетів прикладних програм (SPSS 21.0), що забезпечують виконання загальноприйнятих одномірних статистик і багатомірних математично-статистичних методів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

вперше:

- з'ясовано відмінності змісту психологічного благополуччя осіб, які ідентифікують себе як атеїсти, залежно від наявності у них матеріалістичних переконань: показники складових психологічного благополуччя осіб, які дотримуються цих переконань, вищі;

- розкрито зміст зв'язків атеїстичних переконань з психологічним благополуччям та його складовими: атеїстичні переконання негативно пов'язані з більшістю складових благополуччя; атеїстам властивий негативний зв'язок наявності смислу та автономії, позитивний – цілей та смислу життя;

- виявлено суб'єктивні цінності в групах атеїстів, релігійних та індіферентних щодо релігії осіб, а також їх зв'язок із психологічним благополуччям: значущими для релігійних осіб є міжособистісні стосунки, для атеїстів – інтелектуальні заняття та особистий успіх, для індіферентних – інтелектуальні заняття;

- встановлено зв'язок цінностей зі складовими благополуччя особистості в контексті її релігійності, атеїзму та релігійного індіферентизму: цінності соціального фокусу є суттєвішими, ніж персонального фокусу;

- *уточнено* критерії формування дослідницьких груп осіб з атеїстичними переконаннями, найважливішими з яких є: невіра в Бога або богів, заперечення релігійного погляду на світ як помилкового, уявлення про існування виключно матеріального світу;

– *поглиблено* уявлення про роль конгруентності цінностей особи та групи, до якої вона належить, у формуванні психологічного благополуччя;

– *розроблено* рекомендації, що базуються на принципах екзистенційної психології та спрямовані на підвищення якості міжособистісних стосунків.

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечувались теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, використанням надійних і валідних діагностичних методик, репрезентативністю вибірки та застосуванням коректних методів математичної статистики із використанням сучасних програм обробки даних.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання результатів у якості змістових орієнтирів у процесі розв'язання завдань консультивання з питань підвищення психологічного благополуччя, психологічної допомоги в кризових ситуаціях людям з атеїстичними та загалом секулярними поглядами. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при викладанні дисциплін «Психологія самопізнання», «Психологія особистості», «Психологія релігії», «Психологія культури» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівнів «бакалавр» та «магістр», а також при організації системи соціальної допомоги (клубів знайомств, телефонів довіри та ін.).

Результати дослідження **впроваджено** у практичну роботу психологів-консультантів компанії «Altera» (довідка № 1613 від 02.02.2016 р.), у навчальну та науково-методичну роботу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 016/029 від 09.02.2016 р.) та Запорізького національного університету (довідка № 01-15/148 від 24.06.2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження представлялися на науково-практичних конференціях, зокрема: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (Київ, 2013), XII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених Шевченківська весна (Київ, 2014), XIII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених Шевченківська весна (Київ, 2015), II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми теоретичної та консультативної психології» (Київ, 2015); конференції Львівської педагогічної спільноти «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2015); а також на засіданнях кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2012–2015 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 12 публікаціях, серед яких 6 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 2 статті в іноземних виданнях, 4 тези виступів на наукових конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 239 найменувань, з яких 154 – англійською мовою. Основний зміст

дисертації викладено на 165 сторінках. Загальний обсяг становить 260 сторінок. Робота містить 37 таблиць (на 36 сторінках), 3 рисунки (на 3 сторінках) і 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми роботи; визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету й завдання; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, теоретико-методологічну основу дослідження, використані методи; наведено дані про апробацію результатів та впровадження їх у практику, публікації та структуру роботи.

У **першому розділі** – «**Теоретичні підходи до вивчення психологічного благополуччя осіб з атеїстичними переконаннями**» – розкрито проблему психологічного благополуччя та його складових, виокремлено ознаки релігійності та атеїстичних переконань, що відображено в робочих визначеннях відповідних понять. Зважаючи на дослідження Л. Кіркпатріка, К. Хванг, А. Нурензаяна та А. Шаріфа, висунуто припущення про те, що чинники психологічного благополуччя людей є універсальними. При цьому традиційно вони пов'язані із залученістю особи до релігійних вірувань та релігійного життя загалом. Однак існує й можливість віднайдення світських стратегій досягнення психологічного благополуччя.

Спираючись на визначення Б. Бейт-Халламі, релігійна віра визначається як експліцитне прийняття віровчення певної релігії як істини, переконаність у тому, що воно відповідає дійсності. Релігійність засновується на вірі і передбачає соціальну і культову залученість особи у релігійні практики (Г. Олпорт). З огляду на це, атеїстичні переконання визначаються як заперечення віровчення всіх релігій (враховуючи нетеїстичні) на основі переконаності в їх хибності, та наявності матеріалістичних переконань як ствердження існування лише каузально замкненого світу природи, який може бути досліджений науково.

Аналіз праць представників гуманістичної традиції (Е. Фромм, А. Маслоу, В. Франкл та Г. Олпорт) свідчить, що важливою є не конвенційна релігійність особистості, а місце релігії в структурі її потреб, мотивів та ступінь інтегрованості релігійного почуття. Експліцитні погляди особи на релігію є вторинними.

Психологією успадковано з філософської традиції дві групи підходів у тлумаченні благополуччя: гедоністичний та евдемонічний. У гедоністичних теоріях благополуччя трактується як задоволеність потреб та реалізація бажань, а також відсутність чи мінімум страждань у житті. Представники гедоністичних теорій (Е. Дінер, Р. Еммонс, Р. Бісвас-Дінер, Д. Майєрс) визначають досліджуване явище як суб'єктивну оцінку життя в цілому і переважання позитивного афекту над негативним.

В евдемонічному підході увагу акцентовано на важливості свободи, наявності смислу життя, що виходив би за межі суб'єкта і реалізації власного потенціалу навіть всупереч можливим стражданням. Евдемонічний підхід представлений насамперед теоріями психологічного благополуччя (К. Ріфф), самодетермінації (Е. Десі та Р. Райан), потоку (М. Чіксентміхайі). Психологічне благополуччя є об'єктивною

реалізацією потенціалу особистості в умовах екзистенційних викликів. Воно розкривається в таких складових: особистісне зростання, цілі в житті, автономія, вправність у взаємодії із середовищем, позитивні стосунки з іншими людьми і самоприйняття (К. Ріфф). У теорії самодетермінації особистості виокремлено три базові психологічні потреби людини, вимоги яких є невідворотними, подібно до біологічних потреб: в автономії, компетентності та зв'язаності з іншими. Ця теорія має безпосередні імплікації стосовно мотивації релігійності або атеїзму особистості та її благополуччя через реалізацію або фрустрацію базових потреб.

Чинники та складові психологічного благополуччя людей є універсальними. Традиційно вони пов'язані із залученістю особи до релігійних вірувань та загалом релігійного життя. Існує також можливість віднайдення світських стратегій досягнення психологічного благополуччя, що вимагає значної персональної активності (Д. Мочон, М. Нортон, Д. Аріелі, К. Хванг).

Задля створення балансу між різними теоріями в роботі застосовуються методика, засновані як на евдемонічних, так і на гедоністичних теоріях.

У другому розділі – «**Організація, загальна методика та методи емпіричного дослідження чинників психологічного благополуччя особистості атеїста**» – окреслено загальну процедуру емпіричного дослідження; обґрунтовано репрезентативність вибірки та вибір методів.

На рис. 1 зображено теоретичну модель взаємодії суб'єктивних чинників психологічного благополуччя та його складових.

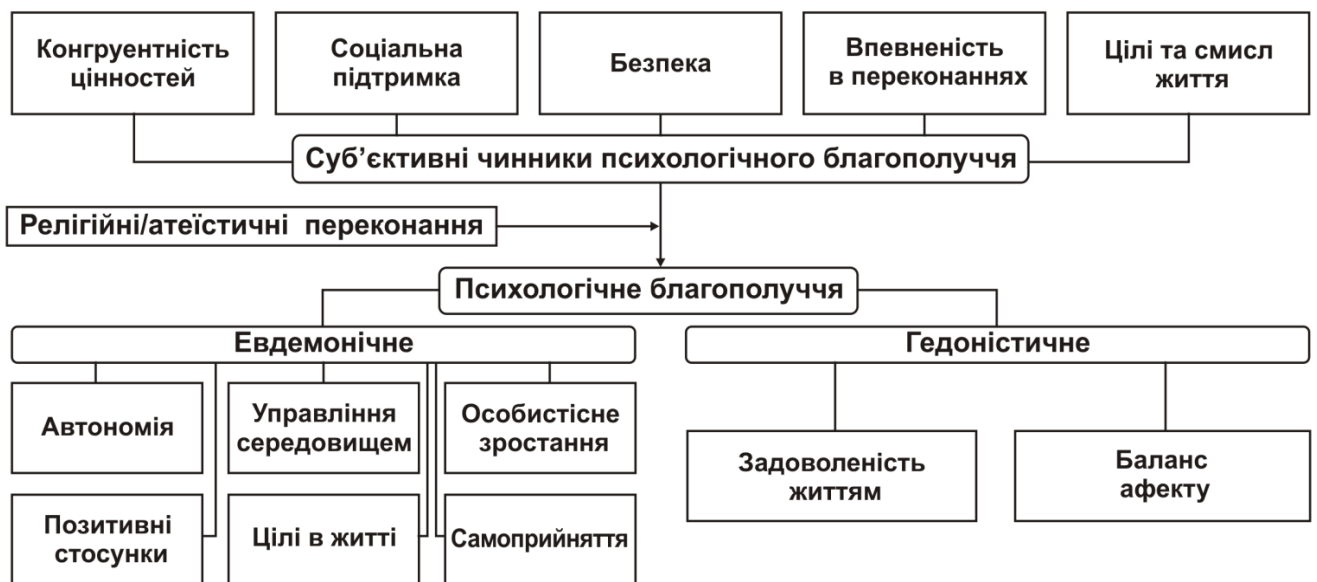

Рис. 1. Модель взаємодії суб'єктивних чинників психологічного благополуччя та його складових

Відповідно до моделі, існують суб'єктивні чинники, здатні опосередковувати зв'язок релігійності або атеїстичних переконань з психологічним благополуччям: конгруентність особистих і суспільних цінностей, підтримка з боку спільноти та

залученість до неї особи, почуття суб'єктивної безпеки (соціальної та екзистенційної), впевненість у істинності власних переконань, цілі та смисл життя.

Обґрунтування та застосування комплексного підходу дозволило використати евдемонічний та гедоністичний підходи до дослідження благополуччя особистості, питання співвідношення яких у сучасній психології є дискусійним. Стратегія емпіричного дослідження передбачає з'ясування особливостей зв'язку суб'єктивних чинників психологічного благополуччя з його складовими, та опосередкування цього зв'язку переконаннями особи стосовно релігії.

В емпіричному дослідженні взяла участь 271 особа, з них 126 чоловіки та 145 жінки, 153 проживає в Україні, 118 – в Російській Федерації. Вік учасників склав 17–40 років ($M=25,06$, $SD=5,8$). Було утворено три групи досліджуваних: атеїсти – 95 осіб, релігійні – 99 осіб, індіферентні – 77 осіб.

Релігійні та атеїсти перебувають на різних полюсах континууму за такими критеріями: самоідентифікація (як віруючого або невіруючого); належність до конкретної релігії; ствердження чи заперечення божественного втручання у розвиток Всесвіту; матеріалізму; релігійного погляду на світ; суб'єктивна значущість власної релігійності або атеїзму в житті. Для включення досліджуваного до релігійної групи зважалося також на відвідування храму не рідше раз у місяць і/або здійснення молитви не рідше раз у тиждень. Групу релігійних склали 23 чоловіки та 76 жінок. У дослідженні взяли участь християни: 49 представників різних протестантських деномінацій, 36 православних, 8 католиків і 6 християн, які не віднесли себе до жодної з конфесій. Групу атеїстів склали 65 чоловіків та 30 жінок.

Специфіка індіферентних досліджуваних передбачала розробку таких критеріїв відбору: відвідування храму рідше раз у декілька місяців; здійснення молитви не частіше раз у два-три тижні; відсутність крайніх відповідей на запитання про віру в Бога («точно існує» чи «точно не існує»); суб'єктивна незначущість релігійності або атеїзму в житті. До групи індіферентних увійшло 38 чоловіків та 39 жінок.

З метою порівняння психологічного благополуччя осіб, що ідентифікують себе як атеїстів та мають різні погляди на світобудову, утворено дві окремі групи: матеріалісти (110 осіб, з них 74 – чоловіки, 36 – жінки) та нематеріалісти (59 осіб, з них – 35 чоловіки, 24 – жінки).

Вибірку рандомізовано, урівняно за такими об'єктивними чинниками психологічного благополуччя, як: повнота батьківської родини, кількість сиблінгів, виховання в релігійних батьківських родин, фінансове становище, суб'єктивно оцінений стан здоров'я, рівень освіти, рід занять та наявність романтичних стосунків. Дані стосовно частоти відвідування храмів та здійснення молитов свідчать про високу релігійну залученість релігійних досліджуваних.

Комплекс підібраних психодіагностичних методів дозволив поетапно операціоналізувати та виявити значення всіх важливих для дослідження конструктів. Для операціоналізації евдемонічного благополуччя та його складових було застосовано «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптація

Т. Д. Шевеленкової, П. П. Фесенка); для операціоналізації когнітивної складової гедоністичного благополуччя – «Шкалу задоволеності життям» (Е. Дінер, адаптація Є. М. Осіна, Д. О. Леонтєва), емоційної – «Шкалу позитивного та негативного афекту» (Д. Вотсон, Л. Кларк та А. Теллеген, адаптація Є. М. Осіна); об'єктивних цінностей – «Ціннісний опитувальник» PVQ-R2R (Ш. Шварц); суб'єктивних цінностей – «Джерела щастя» (Д. Галаті); соціальної підтримки – «Задоволеність базових психологічних потреб», субшкала зв'язаності (Є. М. Осін); безпеки – Опитувальник «Віра в небезпечний світ» (Дж. Даккіт, адаптація О. О. Гулевич); цілей та смислу – «Опитувальник смислу життя» – MLQ (Ф. Стегер, адаптація Є. М. Осіна).

Дослідження зв'язків між виокремленими складовими психологічного благополуччя виявило єдність гедоністичного та евдемонічного підходу в розумінні благополуччя на емпіричному рівні. На користь цього висновку свідчать високі коефіцієнти кореляції складових досліджуваного явища, зокрема між евдемонічним благополуччям та задоволеністю життям ($r=0,629$, $p<0,001$), позитивним ($r=0,657$, $p<0,001$) та негативним ($r=-0,462$, $p<0,001$) афектом.

У третьому розділі – «Результати емпіричного дослідження особистісних чинників психологічного благополуччя атеїстів» – в результаті обробки отриманих даних визначено змістовне навантаження чинників психологічного благополуччя атеїстів.

Дані щодо відмінностей між складовими психологічного благополуччя у групах релігійних осіб та атеїстів містяться в табл. 1.

Таблиця 1

Складові психологічного благополуччя релігійних осіб та атеїстів

Складові	Релігійні		Атеїсти		p
	M	SD	M	SD	
Евдемонічне благополуччя	374,60	43,370	362,74	42,656	0,057
Автономія	59,86	8,844	63,72	7,802	0,001
Управління середовищем	59,85	8,472	56,09	9,382	0,004
Особистісне зростання	66,23	8,015	67,32	6,935	0,315
Позитивні стосунки	63,09	9,610	56,17	10,365	0,000
Цілі в житті	66,13	8,048	63,06	9,984	0,020
Самоприйняття	59,43	9,511	56,38	11,307	0,044
Задоволеність життям	23,38	5,499	19,95	6,579	0,000
Позитивний афект	34,66	7,271	33,54	7,196	0,282
Негативний афект	17,83	6,188	18,94	6,476	0,225

Примітка. M – середнє, SD – стандартне відхилення, p – рівень достовірності.

Із таблиці 1 видно, що рівень таких евдемонічних змінних, як позитивні стосунки, управління середовищем, цілі в житті, самоприйняття, а також

гедоністичної змінної «задоволеність життям» у релігійних є вищими, ніж у атеїстів. Групі атеїстів, своєю чергою, властиві вищі показники автономії. Значущі відмінності між групами атеїстів та індіферентних стосуються лише показника автономії (для атеїстів $M=63,72$, $SD=7,8$; для індіферентних $M=60,92$, $SD=7,8$; $p<0,05$). Контроль змінних статі та країни проживання дозволяє стверджувати, що виокремлені відмінності не пов'язані з іншими чинниками, окрім переконань щодо релігії. Зокрема, при порівнянні відмінностей за складовою «позитивні стосунки» ефекти статі та країни проживання, а також їх взаємодія виявилися незначущими: $F(1;190)=12,594$, $p<0,001$, $\eta^2=0,062$ – при контролі ефекту статі, та $F(1;190)=17,832$, $p<0,001$, $\eta^2=0,086$ – при контролі ефекту країни проживання. Отримані дані свідчать про істотні відмінності складових психологічного благополуччя залежно від релігійності особи. Показники «позитивних стосунків», «автономії» та «задоволеності життям» значно відрізняються, загалом атеїсти мають нижчі результати, окрім показника автономії.

Профілі цінностей атеїстів та релігійних досліджуваних суттєво відрізняються. Для атеїстів є значущими відкритість до змін та самоствердження – цінності персонального фокусу. Натомість, релігійні досліджувані віддають перевагу збереженню та самотрансценденції, тобто суспільному фокусу. Профіль цінностей індіферентних займає проміжну позицію, і тяжіє або до однієї, або до іншої групи. Зокрема, персональна цінність автономії думки у атеїстів $M=16,12$, $SD=1,719$, у релігійних: $M=14,47$, $SD=1,975$, у індіферентних: $M=15,45$, $SD=1,719$, $p<0,05$. З іншого боку, міжособистісний конформізм як приклад цінності суспільного фокусу в атеїстів: $M=9,63$, $SD=3,333$, у релігійних: $M=12,92$, $SD=2,891$, у індіферентних: $M=10,7$, $SD=3,337$, $p<0,05$.

Психологічне благополуччя пов'язане з подібністю ціннісних профілів досліджуваних з профілями їх груп (конгруентність цінностей). Подібність до інших зумовлює психологічне благополуччя атеїстів, незважаючи на низьку значущість для них конформності. Виявлено кореляції евдемонічних складових, зокрема інтегрального евдемонічного благополуччя ($r=0,302$, $p<0,01$), автономії ($r=0,204$, $p<0,05$), особистісного зростання ($r=0,289$, $p<0,01$), позитивних стосунків ($r=0,248$, $p<0,05$), цілей в житті ($r=0,25$, $p<0,05$) та самоприйняття ($r=0,283$, $p<0,01$) з конгруентністю цінностей в групі атеїстів. Релігійним та індіферентним досліджуваним властивий зв'язок конгруентності з позитивним та негативним афектом ($r=0,245$ і $r=-0,233$, $p<0,05$ у релігійних; $r=0,245$ і $r=-0,233$ – у індіферентних), чого не спостерігається у атеїстів. Винятком є кореляція з управлінням середовищем у релігійних ($r=0,264$, $p<0,01$). Отримані дані можуть тлумачитися як підтвердження більшої залежності психологічного благополуччя атеїстів від думки інших людей, що очевидно не залежить від їх негативного ставлення до конформності. Вірогідно також, що кореляції конгруентності цінностей та евдемонічних складових благополуччя, навпаки, обумовлені схильністю щасливіших атеїстів шукати ради з іншими людьми, а не приводів для суперечок.

Атеїсти й індіферентні значно менше за релігійних досліджуваних задоволені здійсненням потреби у зв'язаності (соціальна підтримка) в міжособистісних стосунках. У атеїстів цей показник сягає $M=38,61$, $SD=6,409$, у релігійних $M=42,32$, $SD=6,169$, у індіферентних: $M=38,95$, $SD=6,076$. Значущість відмінності між атеїстами та релігійними, а також індіферентними та релігійними складає $p<0,001$, відмінності між атеїстами та індіферентними виявилися незначущими. Це свідчить про безпосередній зв'язок релігійності з вищою якістю емоційних стосунків та підтримки, необхідної людині в її житті. Належність до релігійної спільноти є корисним ресурсом для підтримки психологічного благополуччя, оскільки уможливорює міжособистісні контакти з однодумцями, що можуть зрозуміти людину та, за необхідності, надати їй підтримку.

Отримані результати свідчать, що релігійні люди порівняно з атеїстами та індіферентними щодо релігії особами оцінюють світ як менш небезпечний. Припущення про вище відчуття безпеки у релігійних осіб, висунуте на основі досліджень П. Норріса та Р. Інглхарта, було спростовано. Віра в небезпечний світ у атеїстів є найнижчою: $M=31,81$, $SD=8,727$, аналогічний показник у групі індіферентних знаходиться посередині: $M=35,01$, $SD=7,606$, тоді як результати релігійних досліджуваних є найвищими: $M=39,92$, $SD=6,836$. Характер відмінностей між вірою в небезпечний світ може бути зумовлений як культурними особливостями релігійних людей в Україні та Російській Федерації, які відрізняються від своїх однодумців у інших країнах, так і раціоналістичним атеїстичним оптимізмом, скерованим на наукові досягнення як шлях до кращого майбутнього.

Зв'язок впевненості в істинності переконань та психологічного благополуччя досліджувався шляхом зіставлення його складових у атеїстів та індіферентних досліджуваних. Також проводилося порівняння показників складових психологічного благополуччя в групах релігійних та атеїстів: досліджувані, що дали відповідь на питання про існування Бога «точно так» або «точно ні», порівнювалися з тими, хто дав менш крайні відповіді. Жоден із цих способів не виявив значущих відмінностей між порівнюваними групами.

Атеїстам властиві суттєво нижча наявність ($M=24,82$, $SD=7,628$ на противагу $M=27,9$, $SD=6,463$; $p<0,005$) та пошук смислу ($M=20,02$, $SD=7,455$ на противагу $M=23,47$, $SD=7,781$; $p<0,005$), ніж релігійним досліджуваним. Відмінності показника пошуку смислу властиві також атеїстам та індіферентним (для останніх він становить: $M=23,21$, $SD=6,94$; $p<0,005$). Результати свідчать про менший ніж у інших світських осіб інтерес атеїстів до пошуку смислу життя за умови відносно невисоких його показників. Наявність смислу позитивно пов'язана зі складовими психологічного благополуччя за всією вибіркою. Їх негативні кореляції з пошуком смислу властиві лише групі релігійних. Імовірно, релігійні особи, за необхідності шукати смисл, відчувають дискомфорт (їх самоприйняття корелює з пошуком смислу на рівні: $r=-0,266$, $p<0,01$, задоволеність життям: $r=-0,277$, $p<0,01$, негативний афект: $r=-0,266$, $p<0,01$) через складність у знаходженні його в межах власної релігійної традиції. Атеїсти та індіферентні, своєю чергою, не обов'язково мають систему уявлень, яка має надати їм смисл життя.

Припущення про опосередкованість внеску чинників психологічного благополуччя до його складових було підтверджено. Зокрема, атеїстам на відміну від індиферентних характерний зв'язок позитивних стосунків та наявності смислу (рис. 2).

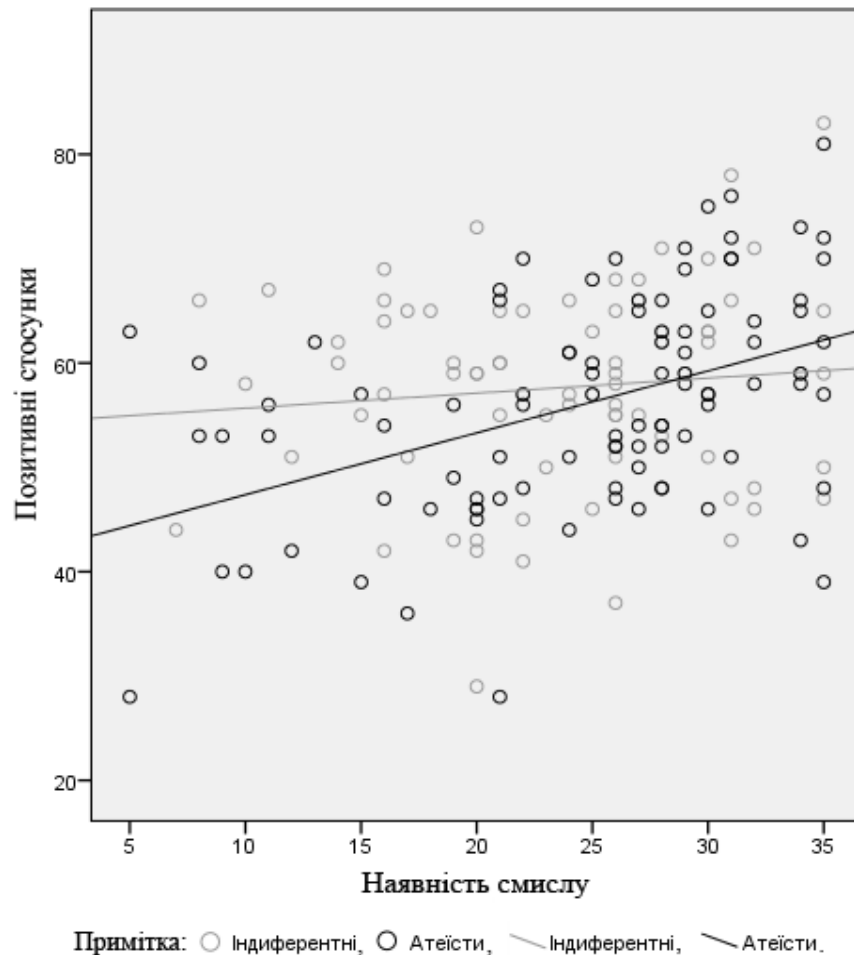

Рис. 2. Зв'язок позитивних стосунків та наявності смислу

З рисунку 2 видно, що індиферентним майже не властивий зв'язок позитивних стосунків та наявності смислу. Натомість, ці показники у атеїстів є пов'язаними. Загалом, між атеїстами та індиферентними виявлено значну кількість відмінностей. Аналіз отриманих результатів свідчить про своєрідність атеїстів, що відрізняє їх від інших людей зі світськими поглядами.

Обрані досліджуваними суб'єктивні цінності мають суттєву відмінність за групами. Для атеїстів найважливішими є культура і знання, гроші та успіх. Результати підтверджують тезу про особливу цінність науки для атеїстів. Зіставлення цих даних з даними про об'єктивні цінності дозволяє констатувати суттєво вище значення культури і знання для атеїстів на протиположному міжособистісним стосункам. В таблиці 2 відображено ціннісні пріоритети досліджуваних з достатнім рівнем статистичної значущості.

Частоти і кількість досліджуваних за критерієм суб'єктивних цінностей

Суб'єктивна цінність	Атеїсти (n=95)		Релігійні (n=98)		Індиферентні (n=77)		$\chi^2(2)$	p
	n	%	n	%	n	%		
Родина	33	34,74	72	73,47	33	42,86	31,898	0,000
Гроші	30	31,58	15	15,31	21	27,27	7,383	0,024
Успіх	28	29,47	11	11,22	21	27,27	10,884	0,004
Допомога іншим	4	4,21	17	17,35	5	6,49	10,783	0,005
Культура і знання	57	60	14	14,29	40	51,95	46,864	0,000

У групі атеїстів міжособистісні стосунки пов'язані з психологічним благополуччям позитивно, вибір грошей як цінності – негативно. Значущого зв'язку культури і знання з благополуччям не виявлено. Показники інтересу особи до міжособистісних стосунків та їх якості є елементом різноманітних опитувальників психологічного благополуччя. Через це особи, що мало цікавляться цим, зокрема атеїсти, можуть мати нижчі результати і, як наслідок, оцінювалися дослідниками як менш благополучні.

Виявлено негативний зв'язок між тим, наскільки суб'єктивні цінності досягаються в буденному житті, та складовими психологічного благополуччя. Значення коефіцієнтів кореляції атеїстів вищі за ті, що властиві релігійним та індиферентним. Насамперед, це стосується інтегрального евдемонічного благополуччя (атеїсти: $r=-0,48$, $p<0,01$, релігійні: $r=-0,315$, $p<0,01$, індиферентні: $r=-0,25$, $p<0,05$), управління середовищем (атеїсти: $r=-0,444$, $p<0,01$, індиферентні: $r=0,317$, $p<0,05$, кореляція в релігійній групі є статистично незначущою), цілей в житті (атеїсти: $r=-0,455$, $p<0,01$, релігійні: $r=-0,321$, $p<0,01$, індиферентні: $r=-0,239$, $p<0,05$), самоприйняття (атеїсти: $r=-0,476$, $p<0,01$, релігійні: $r=-0,234$, $p<0,01$, індиферентні: $r=-0,298$, $p<0,05$), задоволеності життям (атеїсти: $r=-0,439$, $p<0,01$, індиферентні: $r=-0,392$, $p<0,01$, кореляція в релігійній групі є статистично незначущою). Єдиним винятком є автономія (релігійні: $r=-0,25$, $p<0,01$, кореляції в групах атеїстів та індиферентних є статистично незначущими). Отже, зв'язок рівня доступності суб'єктивних цінностей з психологічним благополуччям атеїстів є суттєво вищим за релігійних. Благополуччя атеїстів та, меншою мірою, індиферентних, суттєвіше пов'язане з об'єктивними життєвими умовами, ніж благополуччя релігійних людей.

Особи, що ідентифікують себе як атеїстів, відрізняються між собою за критерієм наявності або відсутності матеріалістичних переконань. Чотири із дванадцяти відмінностей складових психологічного благополуччя, такі як: інтегральне евдемонічне благополуччя (матеріалісти: $M=360,6$, $SD=45,589$, нематеріалісти: $M=345,81$, $SD=36,833$, $p<0,05$), автономія (матеріалісти: $M=63,46$, $SD=8,871$, нематеріалісти: $M=60,12$, $SD=7,835$, $p<0,05$) та цілі в житті (матеріалісти: $M=62,33$, $SD=10,204$, нематеріалісти: $M=58,63$, $SD=9,093$, $p<0,05$) є вищими, а

пошук смислу (матеріалісти: $M=20,1$, $SD=7,433$, нематеріалісти: $M=23$, $SD=7,681$, $p<0,05$) – нижчим у матеріалістів. Показники складових психологічного благополуччя матеріалістів вищі за аналогічні показники нематеріалістів подібно до того, як показники релігійних вищі за показники атеїстів. Отримані результати опосередковано підтверджують значущість впевненості в істинності переконань для психологічного благополуччя: матеріалісти, що ідентифікують себе з атеїзмом, мають більш визначений, цілісний та несуперечливий світогляд, ніж нематеріалісти, і він є суголосним поглядам представників їхньої групи.

На основі отриманих результатів розроблено рекомендації, які ґрунтуються на екзистенційному підході, та передбачають фокусування уваги на якості міжособистісних стосунків, а також врахування властивих атеїстам цінностей інтелектуальних занять та автономії думки. Завданням роботи психолога є створення умов для формування навичок ефективного функціонування в умовах екзистенційної дихотомії особистісної свободи та теплих емоційних зв'язків з іншими людьми.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-емпіричне узагальнення результатів дослідження чинників психологічного благополуччя атеїстів, що дало підстави сформулювати наступні висновки:

1. У сучасній науці психологічне благополуччя розуміється як переживання постійної, повної та обґрунтованої задоволеності особистості власним життям. Напрацьовано чималу кількість даних про існуючі відмінності психологічного благополуччя залежно від релігійних переконань. Разом з тим, відомостей про його чинники та змістову специфіку в атеїстів украй мало. З огляду на це, в дисертаційній роботі запропоновано теоретичну модель суб'єктивних чинників психологічного благополуччя атеїстів, яка містить: конгруентність особистих цінностей та цінностей, що властиві групі; соціальну залученість та підтримку з боку спільноти; почуття соціальної та екзистенційної безпеки; впевненість в істинності власних переконань; цілі та смисл життя.

2. На психологічне благополуччя осіб з атеїстичними переконаннями впливають такі чинники, як: конгруентність цінностей, соціальна підтримка, цілі та смисл життя. Особи з релігійними переконаннями, порівняно з атеїстами та індіферентними щодо релігії особами, відрізняються вищими показниками позитивних стосунків, управління середовищем, цілей в житті, самоприйняття, задоволеності життям. Рівень автономії атеїстів є вищим порівняно з показниками інших груп.

Атеїстам властивий негативний зв'язок наявності смислу та автономії. Втім, майже всі відмінності атеїстів від інших груп стосуються групи індіферентних щодо релігії осіб. Це означає якісну відмінність атеїстів від інших людей зі світськими переконаннями. Психологічне благополуччя атеїстів пов'язане зі зв'язаністю з людьми більшою мірою, ніж у представників інших досліджуваних

груп.

3. Виокремлено ціннісні профілі, що відрізняються між собою за зв'язками з психологічним благополуччям у атеїстів, релігійних та індиферентних щодо релігії осіб. Атеїсти більшою мірою цінують відкритість змінам, самоствердження, та інші цінності особистісного фокусу, які не пов'язані з психологічним благополуччям. Натомість, релігійні досліджувані тяжіють до цінностей соціального фокусу: збереження та самотрансценденції, які пов'язані з психологічним благополуччям позитивно. Профіль цінностей індиферентних щодо релігії осіб займає проміжну позицію між профілями груп атеїстів та релігійних осіб.

Психологічне благополуччя представників різних груп досліджуваних пов'язане з подібністю їх ціннісних профілів з ціннісними профілями груп, до яких вони належать (конгруентність цінностей). Незважаючи на неприйняття атеїстами конформності, група атеїстів має найвищі показники кореляції складових психологічного благополуччя з конгруентністю цінностей.

4. Встановлено, що суб'єктивні цінності атеїстів та релігійних осіб істотно відрізняються, а саме: пріоритетними для атеїстів є цінності грошей, успіху, та, особливо, інтелектуальних занять, тоді як цінності родини та допомоги іншим людям, є другорядними, що відрізняє їх від релігійних. Однак цінності міжособистісних стосунків у атеїстів виявилися позитивно пов'язаними з психологічним благополуччям, гроші – негативно, а пізнання світу – взагалі не пов'язаним.

Взаємозв'язок рівня досягнення особою суб'єктивних цінностей та складових психологічного благополуччя у атеїстів вищий, ніж у релігійних та індиферентних стосовно релігії осіб. Це може свідчити про більшу залежність їх благополуччя від зовнішніх об'єктивних умов.

5. Доведено, що група осіб, що ідентифікують себе як атеїстів, є неоднорідною. Визначальна для психологічного благополуччя відмінність полягає у наявності чи відсутності матеріалістичних переконань. Рівень таких складових психологічного благополуччя матеріалістів, як: автономія, цілі в житті, пошук смислу та інтегральне евдемонічне благополуччя вищий за властивий нематеріалістам.

Отримані результати опосередковано підтверджують значущість впевненості в істинності переконань для психологічного благополуччя: матеріалісти мають більш визначений, цілісний та несуперечливий світогляд, ніж нематеріалісти, і він є суголосним поглядам представників їх групи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективними напрямками подальшої роботи є проведення крос-культурних досліджень, зокрема в країнах з переважаючим нехристиянськими релігіями, що дасть змогу верифікувати припущення про зв'язок характеру суспільства з психологічним благополуччям; вивчення динаміки релігійних та атеїстичних переконань особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Ягіяєв І. І. Поняття духовності в контексті психологічного дослідження невіруючих людей: проблема застосування // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. — Том 11. — Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. — Вип. 7. — Частина 2. — Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2013. — С. 600–607.
2. Ягіяєв І. І. Деякі методологічні проблеми вивчення атеїзму в психології // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. — К., 2014. — Том 11. — Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. — Вип. 11. — Частина 2. — С. 468–475.
3. Ягіяєв І. І. Особливості психологічного благополуччя у самопроголошених атеїстів: Значення натуралістичних вірувань // Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм: зб. наук. праць / За заг. ред. Н. Є. Завацької. — Сєверодонецьк: Вид-во Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2015. — С. 393–399.
4. Ягіяєв І. І. Психологічне благополуччя та його складові у атеїстів та релігійних людей // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. — № 2 (47). — С. 88–94.
5. Ягіяєв І. І. Російськомовна адаптація методики задоволеності базових психологічних потреб на українській та російській вибірці / І. І. Ягіяєв, Є. М. Осін, Т. О. Гордєєва. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Психологічні науки / ред. Г. К. Радчук від. та ін. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. — Вип. 7. — С. 182–190.
6. Ягіяєв І. І. Соціальні чинники психологічного благополуччя нерелігійних людей // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць. Гол. ред. В. І. Судаков — К.: КНУ імені Тараса Шевченка. — № 2 (27), 2015. — С. 103–109.

Статті у зарубіжних виданнях:

7. Ягіяєв И. И. Взаимосвязь веры в опасный мир с религиозностью, атеизмом и религиозным индифферентизмом личности // Психология. Журнал Высшей Школы Экономики. — Том 12, № 3, 2015. — С. 165–174.
8. Ягіяєв И. И. The meaning of naturalistic beliefs for the Atheists' psychological wellness // Научные ведомости Белгородского государственного университета: Гуманитарные науки, 2015. — Том 26. — С. 159–167.

Тези наукових доповідей:

9. Ягіяєв І. І. Поняття духовності в сучасній зарубіжній психології релігії: світське чи релігійне? // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 18–19 квітня 2013 р., — К.: тези XV Міжнародної

конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. — К.: ОВС, 2013. — С. 110–112.

10. Ягіяєв І. І. Image of God and Subjective well-being among religious believers, agnostics and atheists // Шевченківська весна 2014: зб. наук. праць XII Міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. — К.: Принт-Сервіс, 2014. — Випуск XII. — С. 307–308.

11. Ягіяєв І. І. Вера в опасный мир у атеистов, религиозных и индифферентных по отношению к религии людей // Шевченківська весна – 2015: психологія, військові науки, соціологія, філологія: Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Випуск XIII. — К., 2015. — С. 134–137.

12. Ягіяєв І. І. Прямий зв'язок цінностей із показниками психологічного благополуччя атеїстів, релігійних та індиферентних досліджуваних // Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні: зб. тез наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 серпня 2015 року): – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. — С. 14–17.

АНОТАЦІЯ

Ягіяєв І. І. – Чинники психологічного благополуччя особистості атеїста. –
На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ, – 2016.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню психологічного благополуччя особистості атеїста. У роботі розкрито чинники психологічного благополуччя особистості атеїста у співвіднесенні з чинниками психологічного благополуччя релігійних та індиферентних стосовно релігії осіб.

Розроблено теоретичну модель суб'єктивних чинників психологічного благополуччя, яку складають: конгруентність особистих та групових цінностей; соціальна залученість та підтримка з боку спільноти; почуття соціальної та екзистенційної безпеки; впевненість в істинності переконань щодо релігії; цілі та смисл життя. З'ясовано, що релігійні досліджувані мають вищі показники за наступними складовими психологічного благополуччя: позитивні стосунки, управління середовищем, цілі в житті, самоприйняття, а також задоволеність життям, але нижчу ніж у атеїстів автономію.

Загалом, ціннісні профілі релігійних досліджуваних більшою мірою пов'язані з показниками психологічного благополуччя, яке пов'язане з мірою подібності особистих ціннісних профілів досліджуваних та їхніх груп.

Суб'єктивні цінності атеїстів та релігійних осіб істотно відрізняються. Пріоритетними для атеїстів є цінності грошей, успіху та, особливо, інтелектуальних занять, тоді як цінності родини та допомоги іншим людям є другорядними, що відрізняє їх від релігійних. Цінності міжособистісних стосунків у атеїстів позитивно

пов'язані з психологічним благополуччям, а пізнання світу – не пов'язане взагалі.

Група осіб, що ідентифікують себе як атеїстів є неоднорідною. Визначальна для психологічного благополуччя відмінність полягає у наявності чи відсутності матеріалістичних переконань. Рівень складових психологічного благополуччя матеріалістів є вищим за аналогічний рівень у нематеріалістів.

Ключові слова: психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, особистість атеїста, релігійність.

АННОТАЦІЯ

Ягияев И. И. – Факторы психологического благополучия личности атеиста. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2016.

Диссертационная работа посвящена исследованию психологического благополучия личности атеиста.

Психологическое благополучие – это переживание постоянной, полной и обоснованной удовлетворенности собственной жизнью. Современными исследователями получено много данных о существовании отличий психологического благополучия в зависимости от религиозных убеждений личности, однако сведений о его факторах и содержательной специфике известно крайне мало.

Разработана теоретическая модель факторов психологического благополучия, в которую вошли религиозный или светский характер общества, конгруэнтность личных и разделяемых группой ценностей; социальная вовлеченность и поддержка со стороны группы; чувство экзистенциальной и социальной безопасности; уверенность в истинности собственных убеждений; цели и смысл жизни.

Показатели религиозных испытуемых по большинству составляющих психологического благополучия, а именно: позитивным отношениям, управлению средой, целям в жизни, самопринятию, удовлетворенностью жизнью выше, чем у атеистов. Исключением является автономия, свойственная в большей степени атеистам.

Ценностные приоритеты атеистов имеют преимущественно индивидуалистический характер: открытость переменам и самоутверждение. Религиозные люди, в свою очередь, отмечают важность сохранения традиций и самотрансценденции. В целом, значимые для религиозных испытуемых ценности связаны с составляющими психологического благополучия позитивно. Конгруэнтность ценностей существенна для всех испытуемых, однако психологическое благополучие атеистов, несмотря на их неприятие конформности, зависит от нее в большей степени, чем у представителей других групп.

Раскрыто содержание субъективных ценностей, а также их связь с составляющими психологического благополучия. Атеисты склонны отдавать

предпочтения деньгам, индивидуальному успеху и, в особенности, научному познанию окружающего мира. Для религиозных людей значительно более важными являются семья и окружающие. Атеистам свойственна сильная связь между ценностями, принадлежащим к социальному, межличностному полюсу, – теми, которым они реже считают приоритетными, – и составляющими психологического благополучия. Уровень достижения субъективных ценностей в жизни для атеистов существенно значимее, чем для религиозных и индифферентных лиц. По-видимому, это свидетельствует о большей зависимости благополучия атеистов от объективных жизненных условий.

Группа идентифицирующих себя как атеисты лиц неоднородна. Определяющим для психологического благополучия отличием является наличие материалистических убеждений, предполагающих каузальную замкнутость физического. Показатели автономии, целей в жизни, поиска смысла и интегрального эвдемонического благополучия у материалистов выше, чем у нематериалистов. Результаты опосредовано подтверждают значимость уверенности в истинности своих убеждений для психологического благополучия: идентифицирующим себя с атеизмом материалистам свойственно более определенное, целостное и непротиворечивое мировоззрение, что помимо прочего согласуется с представлениями их группы.

Ключевые слова: психологическое благополучие, субъективное благополучие, личность атеиста, религиозность.

SUMMARY

Yagiyayev I. I. – The Factors of The Psychological Well-Being of the Atheist's Personality. – Manuscript.

Thesis for the degree of psychological sciences (PhD) in specialty 19.00.01 – General psychology, History of psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The research focuses on the study of atheist's personality psychological well-being. The paper contains theoretical substantiation, methodical principles and the results of the empirical research of this problem.

The theoretical model of well-being factors consists of value congruity between person and his/her social group; social engagement and support; feeling of existential and social security; belief certainty; purpose and meaning of life. Religious group in our sample has demonstrated higher positive relations, environmental mastery, and purpose in life, self-acceptance, and life satisfaction. Atheists have got higher autonomy rates.

The research has revealed that values religious people tend to choose are conducive to higher psychological well-being rates. Probationers' well-being indexes relate to the value congruity, the measure of similarity between personal and group value profiles. Atheists tend to get even higher benefits from such similarity.

In the dissertation, the substance of the sources of happiness and its statistical relations with the psychological well-being indexes are discovered. In comparison with

religious and indifferent probationers, atheists demonstrate the importance of money, success, and especially scientific knowledge. Meanwhile, comparison between atheists who mentioned and did not mention science as a source of happiness discovered that scientific interests bear no relation with the psychological well-being. Atheists demonstrated stronger positive correlation between interpersonal/social sources of happiness and psychological well-being, than religious group.

Present study partly confirms the statement about the substantial relation between the belief that the world is purely physical and causally closed and the indicators of the psychological well-being. Naturalists tend to show higher amounts of some psychological well-being indexes than non-naturalists. As long as the mechanisms of the psychological well-being include a confident and coherent system of views, ontological naturalism may be utilized for this purpose.

Key words: psychological well-being, subjective well-being, atheist's personality, religiosity.

